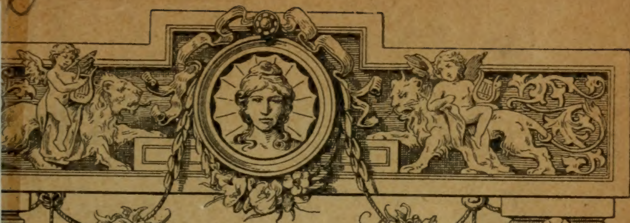

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Alapitotta Gyulai Pál.
Szerkeszti Heinrich Gusztáv.

Egy-egy szám ára 20 fill.

HÁROM JELLEMZÉS
TOLDY FERENCZ, GREGUSS ÁGOST, KATONA LAJOS

Irta
RIEDL FRIGYES.

52–1653. sz. 40 fill.

HÁROM JELLEMZÉS

TOLDY FERENCZ – GREGUSS ÁGOST – KATONA LAJOS

IRTA

RIEDL FRIGYES

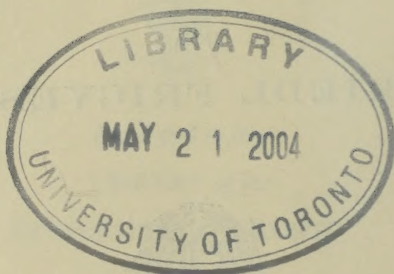

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1912

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

E három *Jellemzés*ben három nemzedék képét látjuk.

Az első, a Toldy Ferencz nemzedéke, a tudományos honalapítóké.

A második, a Greguss Ágosté, az abszolutizmus éveiben éleszti viharos ég alatt, félig dúlt oltáron a hazafiságnak, a tudománynak, a szépnek már az előbbeni nemzedéktől felgyújtott szent tüzét.

A harmadik nemzedék (a Katona Lajosé) az immár meghódított tudós területen a rendszeres, az új tudományos módszerrel erősitett részletes kutatásba fog.

A három férfi egyénisége, mely a rajongó tudományszeretetben egy, külömben elég eltérő.

Toldy Ferenczben a vezető lelki erő a kegyelet. Kegyelet hazájának nem elég ismert múltja és kegyelet nemzet-ébresztő nagy ifjúkori barátai iránt. Az ő működésében is bevált Goethe mondása: A kegyelet eszköz, melynek

segítségével a legmagasabb kulturára emelkedhetünk.

Katona Lajosban az ernyedetlen kutató lelkiismeret működik, mely munkás éjjeleken íróasztalának lámpájával a magyar szellem távol múltjának homályát világítja meg.

Gregussban pedig a szépérzék a középpont. De a szép nála nem csak a szép, hanem a jó és az igaz is. Tagadhatatlan, hogy ebben a felfogásban van valami illuzió. Az a nagy rianás, mely végig szakad a külső világ és saját szívünk világa közt, ma gyakran elválasztja a jót a széptől és igaztól. De a világ most gyorsan változik, egy évtized alatt többet, mint régen egy évszázad alatt. A szép, a jó és az igaz, melyek ma távol esnek egymástól, majd mindinkább közelednek. Ez lesz az emberiség legértékesebb haladása. A mi századunk megczáfolja Greguss elméletét a jó, szép és igaz egyezéséről: de a távol jövőben lesznek évezredek, melyek igazat adnak neki.

I.

Toldy Ferencz emlékezete.

Minden nagy kor megszüli önmagának történetíróját. A korszakalkotó események forgatagukban ott találják azt is, a ki följegyzi őket az utókor számára.

A lehulló falevél finom erezetét és körvonalait a homokba rajzolja és ennek lenyomata megkövesedve évezredeken át megmarad: a víz szinén tánczoló szunyog a tóban tükröződik, tán csak néhány másodperczig, de a borostyánkőnek arany átlátszóságába foglalva, az idő a szunyogot is örökre megőrzi. Ha megmaradhat a falevél, ha megmaradhat a szunyog a jövő számára, egész nemzet nagy evolutióinak emléke ne maradna meg?

Midőn a földkerekség leggenialisabb népe, a görög nép nagy szabadságharczának, a perzsa háborúnak nagy századában nemzeti létének öntudatára ébredt, e háború örökké nevezetes

eseményeit följegyezte az emberiségnek Herodotos, a történetírás apja.

A mi nagy századunk a XIX. század.

E korszakban pótolta a magyar nemzet néhány évtized alatt hatalmas lendülettel azt, a mit az előbbeni korszak érlelni nem engedett: e korszakban éri el a magyar irodalom Kazinczy nyelvi forradalma után Vörösmartyval, Petőfivel, Aranynyal fénykorát: oly fénykorát, melynek tán sohasem lesz párja, úgy mint nem volt soha többé folytatása az angol vagy német irodalom fénykorának.

Az irodalmi föllendülésnek, a magyar szellem gyors felvirágzásának Toldy Ferenczben akadt tanúja, munkatársa és történetírója.

Abban, hogy Toldy az ő korának történetírója is, munkatársa is, a magyar irodalom egy régi hagyománya újult meg: az elmúlt századokban ugyanis a történeti küzdelmekben szereplő férfiak, az Istvánffyak, Szamosközyek, Bethlenek, Kemények és a Forgáchok voltak a kor történetírói is.

Ez a korszakunk, a Toldy Ferencz korszaka, a világtörténelem legbámulatosabb tüneményei közé tartozik.

Csak most egy század után tudjuk ennek a korszaknak, ennek a szép csudának nagy jelentőségét kellőleg megérteni.

Kevés oly dolgot látott a nap örök pályafutásában, mint azt a lázas változást, azt az

óriás lendületet, melyet Magyarország Toldy születése és halála közti időszakban felmutat. Az állam emelkedése tükröződik a főváros fejlődésében. Toldy oly Budapesten született, mely mint jelentéktelen városka inkább a mult emlékéből élt és oly Budapesten halt meg, mely világvárossá kezdett tágulni.

Pest városa, melybe Toldy szülei 1807-ben Budáról átköltöznek, 20.000 lakossal biró vidéki szinezetű, német jellegű hely, melyet minden szellő fuvalásánál már porfellegek takarnak. Toldy maga leírta ezt a század eleji Pestet az *Aurora* egyik kötetében. Pár fa a hajóhíd alatt. Egyetlen kies séta a temető. A mai Haas-palota helyén külvárosi Kasperl-szinház. A hajóhídnál sétálgat estefelé a város két legnagyobb czelebritása, pater Dugonics András, a legnyersebb magyar történeti regénynek, az *Etelká*nak szerzője és a jó Virág Benedek, a ki elhagyja macskáktól, tyúkoktól népes otthonát, hogy klasszikus nyugalommal az est hűvösségét élvezze, mint ezt az ő mestere, Horatius is tette.

Mily nagy a változás ezen időn belül, annak jellemzésére elegendő egy tény fölemlítése: Toldy Ferenczet a Tudományos Akadémiának pompás márványcsarnokából temettük, ravatalánál ott állott a legnagyobb magyar miniszterelnök: Andrássy Gyula és a legnagyobb magyar költő: Arany János. Az oszlopcsarnok

folyosóján Vörösmarty Mihály és Széchenyi István szobra merengett barátjuk koporsója felett. Ennek az Akadémiának helyén pedig a régi Pesten, Dugonics városában partmenti nádas volt, a hova vadászok vizi szárnyasokra vadászni jártak. A város két helyi hiressége: Virág és Dugonics csak kis körű nyelvművelő társaságról mert álmodozni, nem pedig nagy Akadémiáról.

És minő szomorú volt Magyarország szellemi és politikai helyzete, midőn Toldy Ferencz 1824-ben első könyvével föllépett. Teli tájkép. A magyar állam elveszettnek látszott; a szellemek el voltak csüggedve, a közviszonyok sötétek. Szerettük a magyar nyelvet remény nélkül, mondja Toldy e korról és ápoltuk az irodalmat siker bizalma nélkül.

Ekkor a sors nagy változást készitett elő — láthatatlanul, mint a növényben, mely a föld alatt gyökeret ereszt, láthatatlanul — mert az emberi szivekben.

Minő nehéz még a közel jövőt is előre látni!

1824-ben, midőn Toldy fellépett és midőn Magyarországot barát és ellenség hanyatló országnak hitte, — már elő volt készítve a magyar nagy jövendő. — 1824-ben már haza érkezett hosszú külföldi útjáról egy fiatal huszártiszt: szent iszony fut át lelkén, midőn hazája elmaradottságát látja. És ekkor megvillan Széchenyi Istvánban az a gondolat, hogy ő új

erkölcsi és művelődési létre emeli ezt a látszólag pusztuló népet.

Ugyancsak abban az évben (1824) esküszik fel ügyvédnek egy 22 éves fiatal zemplénmegyei jurátus, a jobbágyok majdani felszabaditója, ki keblében hordja Magyarország reményét, azt a reményt, melyről ma nem szólunk, de a melyben hiszünk.

Az ifjú Vörösmarty Mihály, kivel a magyar irodalom fénykora megindult, ebben az évben olvasta fel a *Vadászkürt* fogadóban első nagy művét, *Zalán Futását*, egy fiatal embernek, a ki ámbár csak 21 éves volt, annyira magán viselte a nagy genius jelét, hogy barátai körében már is nagy tekintélynek örvendett. E fiatal ember Deák Ferencz volt.

E nagy férfiak, kiknek Toldy Ferencz munkatársa volt a maga talaján, idézték elő azt a nagy változást, mely Magyarországot Toldy születésének és halálának időközében átalakította.

Nagy eredmények nincsenek nagy erények nélkül! Csak a nagy lelkesedés, az áldozatokra való készség, a hazaszeretet a szenvedély fokán magyarázza meg a nagy eredményt: az új Magyarország megalkotását.

Mennyi szent tűz és mennyi áldozat! A fiatal költőnek, Szentjóbi Szabó Lászlónak, börtönben kellett nemes életét kilehelnie, Kazinczy Ferencznek saját vérével kellett a kufsteini toronyban

műveit írnia, Kossuthnak örökös számüzetésbe mennie, Széchenyinek meg kellett őrülnie, Petőfinek kozák lándzsától átdöfve csatatéren meghalnia — olcsóbb áron nem lehetett Magyarországot megalkotni.

«Van-e hála elég forró azon kegyért — írja Toldy — mellyel Isten bennünket a semmiségből kisegített és dolgunkat oly nagyra vitte?» E nagy század megteremtette Toldy Ferenczben magának azt az eszközt, a melyre szüksége volt. Mily bámulatos, folytonos sokoldalú tevékenység! Mily buzgóság! Mily sikerek! Műveinek jegyzéke maga egy kis könyv. Könyvet könyv után ír, folyóiratokat szerkeszt (még az *Archaeologiai Közlönyt* is), régi írókat felfedez, kiad, újakat összegyűjt, bírál, buzdít, műfordító, nyelvész, akadémiai szónok, a Kisfaludy-Társaság megalapitója, tudományos Akadémiánk lelke, könyvtárak rendezője, előadó és lelkesedéstől ihletett tanár.

Mennyit nem tett Toldy! És ezenkívül még valamit? Igen! ezenkívül még valamit: megalapított egy egész tudományt, a magyar irodalomtörténetet!

Toldy jellembeli fősajátsága, mely egész működésén uralkodik és magyarázza, a kegyelet. A kegyelet írói tevékenységének kulcsa. Nagy gondolatai és tervei szívéből jöttek, szíve pedig tele volt kegyelettel. A régi korszakok irodalmának és szellemi heroszaink kultuszában egy-

iránt a kegyelet vezérli. Kétféle irányban működött nála a kegyelet: hazája múltjával és ifjúkorának nagy mestereivel szemben. Magyarország múltjában nemcsak kutatása tárgyát, hanem a hazaszeretet egyik támaszát látta, melyet tisztelni kell. Nem hiába választotta nagy munkája számára jeligéül Disraeli mondását: «A mult hatalmunknak egyik eleme». Toldy fel akarta támasztani a magyar szellemi nyilatkozatok történetét, mert az ősök szellemi tevékenységét (bármennyire megakasztották is a kedvezőtlen viszonyok e tevékenységet) a nagy magyar jövő zálogának tekintette.

Fősajátságának, a kegyeletnek második iránya szellemi vezérei és nagy kortársai iránt nyilvánul. Azokkal szemben, kikkel együtt élnie életének irígylendő szerencséje volt, azokkal szemben háláját kifejezni kötelességének tartotta: inkább elvállalta a részrehajlásnak, semmint a közönynek vádját

Ennek a nagy kegyeletnek egy már nem a tiszta ész, hanem az ösztönök árnyékbirodalmába tartozó példáját idézi maga Toldy, legjobb barátjának, Bajzának életéből: Midőn Bajza szelleme már egészen elborult, emlékezetéből minden kiveszett és semmi névre nem reagált. Ha azonban nagy mesterüknek, Kisfaludy Károlynak nevét ejtették ki Bajza előtt, velőkig ható zokogásra fakadt; akadozó panaszából meg lehetett érteni, hogy az bántja, hogy

több mint két évtized előtt Kisfaludy Károlytól halálos ágyához hivatva, a nagy költőt már életben nem találta.

Toldy Ferencz ízlésére közvetlenül leginkább Bajza és Vörösmarty hatott, tudományos kiképeztetésére Haliczky András és Horvát István. Haliczky András a német irodalom tanára volt az Egyetemen. Neve ma már el van felejtve: mintha nálunk az érdemes emberek alaposabban halnának meg, mint máshol. Azonban ha Toldy fejlődését vizsgáljuk, e név, Haliczky neve kiemelkedik a feledés árnyékvilágából. Haliczkytől tanulta az irodalomtörténet helyes felfogását, mely a különböző szellemi tüneményeket közt a kapcsolatot a causalitás lánczolatán nyomozza. Haliczky emlékét, mondja Toldy, még porában is áldom.

A másik férfi, ki személyes érintkezésével befolyt Toldy történelmi műveltségére, Horvát István volt. Toldy mindig nagy szerencsének tartotta, hogy Horvát István feltárta előtte tudásának roppant kincseit és hogy megengedte Toldynak, hogy benne mint valami élő könyvben sokat olvashasson.

Horvát István később kerülte és mellőzte Toldyt, a mi fájt Toldynak, de a mint ő maga írja, nem csökkenthette benne azt a nagy tiszteletet és mély hálát, melylyel e különcz tudós iránt viselkedett.

Irodalmi fejlődésére legnagyobb hatással vol-

tak barátai Kisfaludy Károly, Vörösmarty és Bajza.

Kisfaludy Károly valódi vezér-természet volt: nagy hévvel tudta a fogékony embereket magához ragadni. Így Toldyt is.

Vörösmartynak Toldy volt első magyarázója és költészetének legértelmesebb bámulója; Toldy figyelmeztette őt arra, hogy a régi magyar irodalom eltemetett kincsei közt minő sok hálás költői tárgy akad; barátságukat még szorosabbra fűzte az a körülmény, hogy együtt dolgoztak abban az ólombányában, melynek *Magyar* és *Német Zsebszótár* a neve.

Baráti viszonyát Bajzához maga Toldy jellemzi néhány sorban, melyeknél szebbeket Toldy nem írt. «Első ifjúságom óta végleheletig Bajza legszorosabb barátom volt. Nemes és hosszú vetélkedese volt életünk a kölcsönös szeretetnek és bizodalomnak: együtt tanultunk mint ifjak, együtt dolgoztunk mint férfiak, együtt éreztünk és szenvedtünk a mi édeset és keserűt felváltva nyujtott az élet 40 év alatt; csak egyszer sebzett meg engemet — mikor meghalt.»

Toldy hű maradt legvégig nemcsak ifjúságának szándékához, de ifjúsága eszményéhez is.

Két név volt, melyet az ifjú Toldy rajongása gloriával vont be: ez a két név volt egész életén át szíve gyökeréből táplálkozó szeretetének, tiszteletének tárgya. E két nagy férfi Kazinczy és Révai.

Révairól azt mondja Toldy: «Leborulok előtte parányiságom érzetében s a hálaáldozat tüzét gyújtom meg». 17 éves volt Toldy, midőn először írta meg 1822-ben stilisztikailag még csak dadogva, Révai életrajzát. És 53 évvel később, néhány órával mielőtt az a percz bekövetkezett volna, mely mindegyikünknek pályáján a legfenségesebb percz, röviden halála előtt Toldy Révai életrajzán dolgozott.

Az a nagy alak, mely őt a magyar irodalomba bevezette, Revai, kísérte őt a kerepesi temető örök nyughelyéhez is.

Második állandó eszménye Toldynak Kazinczy Ferencz volt. Annyira rajongva tisztelt eszménye, hogy a tiszteletből származott Toldy legnagyobb kritikus tévedése, az, hogy ő Kazinczyt elsőrangú költőnek tartotta.

Toldy Ferencz életének egész programmját 23 éves korában adta, midőn német nyelven megírta a magyar irodalom történetének vázlatát. E könyv a legnevezetesebb könyvek egyike, melyek nálunk megjelentek. Fontossága abban rejlik, hogy egyszerre megalapítja a magyar irodalomtörténet azt a rendszerét, melyet nagyjából ma is tanítunk.

Milyen nagy hivatottságról tanuskodik e könyv, azt láthatjuk, ha összevetjük elődjével, Pápay Sámuelnek *A magyar literatura esmérete* czímű irodalomtörténetével, a melyben a szerző voltakép sem az irodalom, sem a történet fogalmá-

val még nincs tisztában. A fő irodalmi alakok helyes beállítására nézve csak a tragikus végű gróf Mailáth Józsefnek egy szintén német nyelven írt irodalomtörténeti kisérlete (a *Magyarische Gedichte* bevezetésében 1825) szolgálhatott Toldynak útmutatóúl.

Németül írta Toldy e művét, mert a külföldet akarta felvilágosítani a magyar irodalom gazdagságáról.

Azt a rendszert, melyet Toldy e műben csak nagy vonásokkal megrajzolt, ezt dolgozta aztán ki beható, részletes kutatások alapján Toldy egész életén át. Valóban el lehet mondani egész működéséről, hogy az egy ifjúkori nagy gondolat, melyet a férfikor megvalósított.

Van-e szebb tudományos pályafutás, mint az, midőn valaki mint ifjú már elhatározza magát egy nagy mű megalkotására, melynek aztán minden erejét szenteli és élete végén be is fejez?

Tervbe vett nagy művével, a Magyar Nemzeti Irodalom Történetével — saját szavai szerint — szent tartozást vél leróni, melylyel magát állásával és hazájával szemben lekötve érzi.

Toldy a magyar irodalomtörténet művelésére nézve a következő czélokat tűzte ki maga elé: először a források fölfedezését és kiadását, másodszor az adatok tudományos rendszerezését, harmadszor az egész anyagnak művelődéstörténeti szempontból való összefoglalását. Meg akarta írni a magyar ész történetét.

Toldy e czélok közül csak a két elsőt érhette el: az alapot megvetette az irodalomtörténet számára és megalkotta a rendszert, elénk vázolta a főkorszakok helyes képét és összefüggését; a harmadik czél: a magyar irodalomtörténetnek megírása az egész magyar kulturatörténelem keretében — lehetetlen volt.

Emberfölötti erő kellett volna e munka elvégzéséhez. E nagy birodalomnak, a magyar literaturának forrásait kikutatni, összegyűjteni, történeti kapcsolatukat meg jellegüket megálapítani — a mit Toldy véghezvitt — elég munka volt egy embernek; előző munkálatok és monographiák hiányában a magyar szellemi fejlődés történetét megirni — merő lehetetlenség volt. Még ma sincs elég fejlődött monographiai irodalmunk arra, hogy az összes művelődési tényezők fejlődését megírhassuk.

Hogyan fogta fel Toldy az irodalomtörténetet? A leghelyesebb, a legtudományosabb módon. Toldy az egyes irodalmi tüneményeket az összes művelődési tényezőkkel összefüggésben akarja kimutatni. Az ő irodalomtörténete tehát organikus valami: nem elszigetelve, hanem mind a történeti kapcsokkal együtt mutatja be a költői műveket. Bámulatos, milyen sok művelődési tényt tudott Toldy a történet küszöbén felül emelni; de még sem gyűjthetett elég anyagot arra, hogy élénk színekkel festett korképeket

adjon és hogy a sokféle művelődési tény kölcsönhatását kimutassa.

Ezek a hiányok természetesek és kikerülhetetlenek voltak és következményei a tudomány akkori állapotának. Hasonló hiánya művének, hogy a külföldi hatások nincsenek mindig kiemelve. Ez a hiány részben, valamint az a túlzás, melylyel a régi kor czélzatosan ki van színezve, Toldy hazafiúi buzgalmában leli magyarázatát; hisz a tudatlansággal és rosszakarattal szemben ki kellett mutatni, hogy már régebben is volt magyar irodalom és magyar szellemi élet. Toldyt pedig e részben hazafias lelkesedése elragadta.

De ha mindezen hiányokkal számolunk is, mindent összefoglalva, milyen nagy alkotás a Toldy *Irodalomtörténete!* E mű tudományunknak is, hazánknak is egyik dicsősége! E helyről, ez asztal mellől olvasta fel Szász Károly egyik költeményét, melyben Toldyt méltán a századok tolmácsának nevezi:

Te nem daloltál, mint a költő,
Ki önszívébe nézni hagy,
De általad zeng annyi öltő,
Ki századok tolmácsa vagy.

Toldynak, a tudósnak, egyik főjelessége, hogy mindig az eredeti forráshoz leszállt. Az első kézből való anyagnak felkutatása — a valódi tudós ismertető jele. Ebben külömbözik a kutató

a dilettánstól. Toldynál ez annál nagyobb érdem, mivel e részben igen nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. Volt-e valaha tudós, ki mint Toldy egész tudományát felölelő, összefoglaló művében ezt írhatta: «Munkám nem compilatio — hiszen honnan compiláltam volna? Semmit sem állítok, a miről meg nem győződtem: a mi hozzáférhető, azt mind ismerem. Plagiatora csak magamnak vagyok.»

Ezek a szavak nemcsak büszkék, de igazak is.

Toldynak gyakran szemére vetették, hogy elfogult volt Kazinczyval és néhány kortársával szemben. Igaz. Toldy azonban Kazinczyt szellemi jótevőjének és mesterének tekintette; ha hiba volt Toldy elfogultsága, ritka szép hiba, hogy valaki jótevőjével szemben elfogult. Az életben és az irodalomban többnyire az ellenkezőt tapasztaljuk, az emberek inkább önmagukkal szemben szoktak elfogultak lenni, inkább önmagukat bámulják őszintén, semmint mesterüket. Toldy igenis kimutatta, hogy elfogult szellemi vezérével szemben, de kimutatta azt is, hogy elfogulatlan önmagával szemben — a mi szintén ritka dolog. Nem gondolom, hogy volna példa az egész világirodalomban, hogy egy nagy tudós az általános használatra, különösen tanulóknak szánt kézikönyvben úgy beszéljen magáról, mint ezt Toldy tette Irodalomtörténetében. Tankönyvírók különben szeretik önmaguk dicséretét discret indiscretióval könyvükbe

belecsempészni. Toldy Ferencz Irodalomtörténetének egy helyén így szól a fiatal Toldyról (Schedel-ről): «Helmeczy vakmerő, sőt megbotránkoztató bátorsággal ujított. Hatása alatt állott Toldy, ki ily módon a nyelvújítás ügyét és fejét kompromittálta.»

Csak az, kinek oly nagy érdemei vannak, mint Toldynak, beszélhet kézikönyvben így önmagáról.

Toldy előtt oly óriási nagy tér volt, melyet be akart épiteni, hogy nem csodálkozhatunk a sok félbe maradt épületen. Fogékonysága és temperamentuma magyarázzák ezt a sok töredéket. Minden nagy tárgy ingerelte, minden fontos irodalmi jelenség megkapta. Egy ifjú fogékonyságával nézte a magyar irodalmat és bizonyos szellemi földéhséggel szemelt ki magának tárgyat tárgy után. Csakhogy a rendelkezésére álló idő nem volt arányban sokoldalú érdeklődésével. Még főeszményképének, Kazinczy Ferencznek életrajzát is félbe kellett hagynia.

Toldy életében a magyar irodalom két nagy fejlődési fokon ment át. Az első evolutio Kisfaludy Károly és Vörösmarty fellépésének köszönhető, a második evolutio az Aranyé és Petőfié.

Midőn Toldy fellépett mint író, ép akkor eszményt cserélt irodalmunk. Addig a főideál az általános emberi. Ebben van valami nemzetközi, a franczia forradalom is ennek az ideál-

nak hódolt és szintén nemzetközi hajlamú volt. Az általános emberire törekvő iránynak legnagyobb képviselője Kazinczy Ferencz.

Ekkor, a 20 as évek közepén, az irodalmi láthatár szélén egy új nap pirossága jelent meg: Vörösmarty a nemzeti eszménynyel. Toldy mint ifjú ezt a fordulatot teljesen megértette és ő is fordult; de már a következő nagy fordulónál, a népiesnél, a 40-es években, Toldy merevebb volt; itt már nehezére esett evoluálni.

1843 február 6-án Toldy a Kisfaludy Társaság közülésén így nyilatkozott az akkori szépirodalomról: «El kell ismernünk, hogy szépirodalmunk jelen állapotában, sem magas pontot nem foglal el, sem nem halad annyira, hogy méltó volna az előző évtized költészetéhez.»

Az nap, a melyen Toldy a Kisfaludy-Társaságban ünnepélyes alkalommal ezt elmondotta, egy fiatal vándorszínész, ki mint színlapkihordó is szerepelt, Kecskeméten már megkezdette volt költői pályáját, a melyen aztán hat év alatt — mert csak ennyit engedett neki a sors még élnie — a magyar költészetet a lángelme legmagasabb fokára emelte.

Hogy Toldy nem értette meg mindjárt teljesen Petőfit, hogy nem hallotta ki mindjárt költeményeiből a magyar nyelv legmélyebb forrásainak bugyogását, azt könnyű rosszalni, könnyű mentegetni, de fontosabb az, hogy meg-

értsük, mért nem tudta Petőfit felismerni. Oka — úgy hiszem — a következő.

Toldy felfogása a költészetről messze esett a Petőfi felfogásától. Toldy a költészetet valami ünnepies szellemnyilatkozatnak nézte; azzal, hogy a politikát és szerelmet folyton megénekeljük, lefosztjuk róla, a mi ünnepélyes. A politikai dalok kivetkőztetik szerinte a költészetet általános emberi és eszményi fenségétől. Azzal, a mit Toldy vallott, azzal Petőfi fő-fősajátsága: bámulatos közvetlensége merő ellentétben van. Toldynak elveivel nem lehetett Petőfi költészetét méltányolni és Toldy némi idegenkedéssel nézte azt «a retrograd irányt».

Az ellentét Toldy felfogása és Petőfi, a természetesség költője közt lényeges volt. Toldynak különben is némi hajlama volt Petőfit néhány végletes költemény után ítélni meg, holott költőt mindig legjobb művei után kell véglegesen elbírálni. Élete vége felé azonban Toldy mégis hidat talált Petőfi költészetéhez. Ez a híd a Gyulai Pál műve.

Toldy Ferencz nemcsak a magyar kulturának, hanem Akademiánknak is jó géniusza, lelke volt. Midőn rendes akadémiai tag lett, lemondott az orvosi pályáról és egészen az irodalmi tudománynak szentelte eszmékben és tettekben gazdag életét. «31 éven át időm és legjobb éveim nagyobb felét egész lélekkel az Akadémiának áldoztam fel. Mondhatom, úgy visel-

tem ügyeinek gondját, mintha a magam ügyéről volna szó. Akkor nem azt nézték, hogy 800 forint, hanem azt hitték, első kötelesség hazafinak lenni.»

Toldy egyéniségét, lelkesedéstől forró szívét nem foghatjuk fel kellően, ha nem ismerjük nézeteit a magyar faj jelentőségéről és jövőjéről. E nézetek ma ép oly igazak mint egy félszázad előtt.

Toldyra nézve irodalmunk tényleges biztató záloga a magyar jövőnek. A hazafias szellemtől át meg áthatott fényes magyar költészet mutatja a magyar faj életerejét.

A legelső európai nagyhatalom szerinte nem az angol, a német vagy orosz: a legelső európai nagyhatalom az európai műveltség. Ezt kell nekünk meghódítani, különben ő hódít meg bennünket, azaz felolvaszt. Csak ezzel a nagyhatalommal szövetkezve tarthatjuk fenn erkölcsi és szellemi felsőbbségünket, csak ezzel őrizhetjük meg az Árpád szerezte hont.

A magyar faj nem egészen olyan, mint a többi: maradjunk keleti fajnak, de nyugati műveltséggel.

Politikailag más nemzettel kell szövetkeznünk: de Toldy szerint e politikai szövetség csak egy okkal több arra, hogy műveltségünket lehető magasra fejleszszük, mert csak így tarthatjuk meg a szövetségben is önállóságunkat.

Tennünk kell, többet kell tenni, mint eddig! A nemzet perczei drágák!

Midőn a szabadságharcz után Magyarország sorsa elborult, aggódó barátai nem egyszer Toldyhoz fordultak és kérdeztek: te bölcsebb vagy, tapasztaltabb vagy mint mi: mondd meg, mi a jövőnk?

Ilyenkor aztán megvillant élénk tüzű szép szeme, az a szem, mely látta az idegen invasiót, de látta a nemzet büszkeségét is: Vörösmartyt, Széchenyit, Deákot és azzal a reá nézve jellemző, érzelemtől rezgő hangon, mely mintegy akustikus maradványa volt a lelkesedés nagy korának, ilyképen nyilatkozott: Nem tudom a jövendőt, de azt tudom, hogy meg fog maradni a magyar nyelv teljes szépségében és a magyar nép teljes erejében.

II.

Emlékezés Greguss Ágostra.

A Kisfaludy-Társaság elnöksége azzal a felszólítással tisztelt meg, hogy emlékezzem meg a mai űlésen Greguss Ágostról, halála 25-ik évfordulója alkalmából. A mint mellszobra számunkra elkészül, úgyis avatottabbak fogják érdemeit méltányolni és szeretetreméltó szellemes physiognomiáját előttünk megrajzolni.

Valóban senki sem érdemli meg inkább, hogy a Kisfaludy-Társaság emlékét kegyelettel ápolja, mint Greguss. Ha mindenki megfeledkeznék róla — holott sokaknak emlékezetében él — ha még oly magas hóréteg borítaná is sírját a kerepesi temetőben, *nekünk* meg kellene róla emlékeznünk. Greguss társaságunknak sok évig titkára, később meg alelnöke volt: társaságunk adta ki első nagy könyvét; társaságunk koszorúzta meg legszebb művét, a Balladáról szólót; e teremben, üléseinken olvasta fel tanulmányai

jó részét; egész vagyonát társaságunkra hagyta és ilykép társaságunk legnagyobb alapítójává lett. Szellemi erejét és vagyonát egyaránt nekünk szentelte.

Tán senki sem szerette Társaságunkat annyira mint Greguss: ő reá nézve a Kisfaludy-Társaság nemcsak irodalmi kör, hanem mintegy kitágult család volt; oly szerető gonddal érdeklődött iránta mint más családja iránt; oly tiszta örömmel beszélt a Társaság minden haladásáról, térfoglalásáról, mint egy apa gyermekei sikeréről.

Ruskin ezelőtt vagy 30 évvel egy művében sóhajtva kérdezte: hol van ma az az élet, melyen a szépség és összhang uralkodik? Hol? Ha alkalmam nyilt volna a nagy angol író kérdésére felelni, azt mondtam volna neki: Elvezetlek! jőjj dunaparti fővárosunkba, menj át Európa legszebb folyamán, a legszebb híd fejedelmi ívén a tulsó partra, onnan meg fel arra a hegyre, a honnan még a ridegség lángelméje, Bismarck is költői elragadtatással nézte a tájékot («természet-rajongó leszek itt» írja Bismarck nejének a budai várból 1852 junius 23-án), azután ereszkedjél a hegy tulsó oldalán a régi székesfejérvári kapu mellett a szelid lejtőn lefelé: (akkor még pázsitos volt ott a föld, nyáron madárdallal és virágillattal telt az üdítő levegő) a hegy oldalában virágos kert közepette egy kis villaszerű ház emelkedett, be-

futva himbáló gyönge zölddággal, a tisztaság és csend, az ízlés tanyája; ott mesés rendben tartott könyvei közt lakik egy magyar gondolkozó: Greguss Ágost; lépj be, megérkeztél.

Gregussnak az írónak és Gregussnak az embernek fő jellemvonása az összhang érzéke. Tanításának, szellemének, életének lényege a harmonia, a szép egyensúlyozás.

Az életben is kereste azt a harmoniát, melyet művei hirdetnek, kereste, és csodák csodája! meg is találta. Gregusst ismerni valóságos esztétikai élvezet volt. Életének arany mérlegén a szív és az ész serpenyője egy színben lebegett.

Az esztétika nála nemcsak tudomány, nemcsak tantárgy volt, hanem életének uralkodó elve. Az esztétika neki önvallomás volt. «La Place panaszkodott — írja Greguss — hogy kereste Istent az egekben, de nem találta. Nagyon messze járt. Ha közelebb, saját szívébe keresi, hamarabb rá akad.» Greguss így tett: az ideált saját szívében kereste. A szép kultusza nemcsak műveit hatotta át, hanem egész egyéniségét, viselkedését, életmódját, lakását. A szépről szóló műveit nemcsak átgondolta, hanem átérezte és átélte. A kik vele közelebbről megismerkedtek, örömmel és ámulattal látták ebben *a ki bírja marja*-tolongásban, ebben a *homo homini lupus*-tömegben ezt a finom alakot, ezt a jellemesztétikust.

Egyéniségének ezt a főtulajdonságát átvitte aztán műveibe. Egyik sarkalatos tantétele: hogy a szépet nem lehet a jótól elválasztani. Az ő felfogásában a mi szegény halandó létünk összes ideális elemei egységet alkotnak: a jó is szépség: a jellem szépsége. Ha elválasztjuk az erkölcsiséget és a szépséget, akkor szerinte csak úgy járunk el, mint a természettudós, ki az egységes fénysugarat a prizmában mesterségesen többféle színre bontja. Ez a tanítás a szépnek és jónak egyesítése, mint mondom, Greguss egyéniségéből folyt, annak természetes produktuma. Benne igenis, a szép, jó és igaz *egy* volt. A szép megvalósítása — ez volt szerinte az ember eszményi életczélja. Megvalósitani a szépet az erkölcsben, a művészetben, sőt még az étkezésben is, gyöngédnek lenni erélytelenség nélkül — erre törekedett és erre kell szerinte az emberiségnek törekednie. Az egész esztétika Greguss szerint tulajdonkép a szépnek a jóból és igazból magyarázata. A szép fogalmában bent találjuk mind a jó mind az igaz fogalmát. (Ezt vallotta Arany is, igaz, hogy némi ingadozással.) Az erkölcsi biró a lelkiismeret, az esztétikai biró az ízlés. Mind a kettő működése azonszerű. A széphez kettős kapun át jutunk: a jó és az igaz kapuján át. Szerencsés az a gondolkozó, ki mint Greguss egynek érezi a szépet, igazat, jót és nem érezi a meghasonlást, melyet e fogalmak el-

térése bennünk okoz, nem érzi, a mit Schiller kifejez:

> Zwischen Sinnenglück und Seelenfrieden
> Schwankt der Mensch in banger Wahl.

A tragikumban is a költői igazságszolgáltatásra helyezi Greguss a fősúlyt, hisz szerinte a valóságban is mindig megvan az, a mit a költői igazságszolgáltatás czímén követelünk, az életben is eléri a nemezis a bűnösöket, csakhogy gyenge szemünk nem látja, fogyatékos türelmünk nem várja meg. Greguss ilykép az igazságszolgáltatás biztató fogalmával áthidalja azt a borzasztó szakadékot, mely sorsunk és boldogságunk közt tátong. Életében igenis megvolt a szép, jó és igaz egysége: az elméletben, a filozófiában erre az eredményre a jónak és szépnek azonosítására azonban csak úgy tehetett szert, hogy egyrészt nagyon is kiemelte a szép ethikai alkotórészeit, a jót, másrészt némileg elhalványította a szépnek érzéki elemeit, elhalványította a képzelet szerepét. Így aztán azonosíthatta a szépet a jóval és igazzal, de csak miután bizonyos tekintetben e három rokon sajátos eltérő, eredeti vonásait elsimította. Greguss, ki mindig védte a kritika jogát, ki a kritika termékenyítő hatásáról egy kis értekezést is írt, bizonyára nem vette volna rossz néven, ha minden bámulatunk mellett is ilyen kritikai megjegyzést koczkáztatunk egyik elmé-

letével szemben. Főműve, a *Rendszeres Széptan* úgy is tekintélyesen megáll minden bírálattal szemben is. E mű főérdemét így lehet kifejezni: ez irodalmunk első nagy bölcseleti műve, mely eredeti szellemmel, önálló felfogással a magyar stílus szépségét egyesíti.

Ez a *Széptan* nagy impozáns épület; mindenütt választékos ízlés és előkelőség: mindenütt világos, tágas, fénylő termek nagy elmeéllel kigondolt terv szerint csodás symetriával építve: tán néha már sokaljuk is a symetrikus idomokat, sokaljuk a szemben álló antithesises oszlopokat, a számos mesterségen párhuzamosított folyosót, a mértanilag kiczirkalmazott köröndöket, de mindamellett az egész fejedelmi építkezés, melynek minden ablakából látni a végtelen eget és a magyar földet.

Greguss jelleme megfelelt bölcsészeti elméletének és ennél nagyobb dicséretet alig lehet mondani. Mint egyetemi tanár is a szeretetreméltóság maga volt: szeretett és szerették, hisz a szeretetnek ára a szeretet: olcsóbban nem adják. Mi, tanítványai, benne eszének fényét és jellemének melegítő hatását élveztük. Megtörtént, hogy beteg tanítványát padlásszobájában is felkereste, hogy biztassa és vigasztalja. Ő szerény volt és ezért idegenkedéssel nézte nem egy híres kortársának reklámkereső tolakodását és kritikátlan öntetszelgését. Bálványimádók és bálványok egy személyben — szokta volt mondani,

Greguss optimista volt élete legvégéig. Ha látjuk, hogy ily előkelő finom lelkületű és azonkívül igen érzékeny ember az élet durva támadásaival szemben is mindvégig tudatos optimista bírt maradni — mondom, ha ezt látjuk, az élet értéke szemünkben bizonyára emelkedni fog vagy legalább nőni fog szemünkben azon szellemi kincsek értéke, melyeket szembeállíthatunk a sors csapásaival.

Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy Greguss erőtlen élvező, hogy csupán csak esztétikai természetű volt: magyar írónak abban az időben elég része volt a létért való nehéz küzdelemben. Gregussnak az életben is, az irodalomban is nem egyszer fegyvert kellett fognia. A szabadságháború után, melyben mint katona résztvett, tíz hónapig Nagyváradon volt bebörtönözve: 1863-ban ismét mint író került haditörvényszék elé és több havi fogságot töltött a Károly-kaszárnyában.

Ő maga ezt mondja: meglaktam az aradi kazamattákat, a nagyváradi kastélyt s a pesti Károly-kaszárnyát; az ötvenes és hatvanas időben tizenkét éven át részt vettem abban a guerilla-harczban, melyet a magyar journalistika az osztrák sajtóosztály hivatalnokaival harczolt; azokhoz tartozom, bár csak mint közember, kik a nemzet jogaiért koczkáztatták életöket és vagyonukat, szabadságukat és kényelmöket,

Greguss mindent összefoglalva — úgy gondolom — három főérdemet szerzett magának. Először is terjesztette bírálataival, elméleti műveivel, egyetemi előadásaival és (a mi a legritkább) példájával az esztétikai műveltséget és a jó ízlést.

Ezenkívül Greguss új állomást jelez a magyar stílus történetében is. Ő a rövid mondatfűzés első mestere a tudományos prózában. Az a finom fordulatosság, csattanó rövidség és csín ő előtte nem igen van meg értekező prózánkban. A negyvenes években bizonyos epigrammszerű, pointes stílus jött divatba a széppprózában, ezt a francziás stílust alkalmazta (Aranynyal ellentétben) Petőfi is prózai irataiban. Greguss tudományos műveiben élt vele. A mondat kellemmel gyorsan fordul egyet és mint egy ügyesen lejtő ifjú összeütve bokáját, nyalkán elénk pattan és egyszerre izmos nyugalommal megáll.

Harmadik nagy érdeme Arany ismertetése. Ha Gregussról szólunk, feltámad lelkünkben Arany János neve is. Már 1856-ban azt írta: A magyar nemzet nem tudja, mily nagy kincse van Aranyban! Greguss Ágost nemcsak bámulója volt, hanem leghivatottabb magyarázója is, a minthogy senki sem fejtegette addig oly ízléssel és oly alapos tudományos apparátussal költői remekeinket, mint Greguss.

A külföldi prózairók közt legjobban szerette

Tainet, már akkor, midőn Francziaországon kívül alig ismerték nevét. Tisztán lélektani művét azonban nem szerette, nagyon mechanikusnak tartotta Taine felfogását. Taine — így panaszkodott Greguss — a lelket valami complikált finom távíró készülékfélének tartja, míg Greguss az emberi lélekben megfejthetetlen őserőt látott.

Jól érzem, hogy nem tudom Greguss szellemének különös varázsát, egyéniségének vonzó erejét kellően jellemezni. Mi, kik tanítványai voltunk, míg élt — szerettük, midőn meghalt gyászoltuk, halála után is megőriztük emlékét, melytől áthatva, az imént fölébreszteni igyekeztem nevének echoját ebben a teremben, mely oly gyakran látta nemes alakját.

III.

Katona Lajos emlékezete.

Korai halála alkalmából fájdalmas büszkeséggel tekintünk vissza Katona Lajosra, ki a kutató tudós typusát teljes jellemzetességében tünteti elénk.

Katonának már első dolgozataiban is mutatkozott egyik főjellemvonása: *sokoldalúsága.* 22 éves korában jelent meg egy füzete a német összehasonlító mythologia köréből: *Völund kovács és rokonai az árja regevilágban.* 23 éves korában Maupassant egy regényét, egy évre rá Beaumarchais-t, ismét egy évvel később a magyar és finn folkloret jellemzi.

E sokoldalúság összefügg tudományos fejlődésével. A váczi róm. kath. szemináriumban latin theologiai irodalmi műveltségre tett szert, melynek nagy hasznát vette, midőn később a középkori irodalommal foglalkozott. A gráczi egyetemen a magyarul is tudó Schuchardt Hugó,

kihez aztán halálig tartó nemes barátság fűzte, kitűnő alapot rakott nála a romanistika számára, a gráczi egyetem egy más tanára: Meyer Gusztáv pedig a folklore iránt ébresztette fel érzékét. Schuchardt hatása következtében kezdett Katona már Pesten a keverék nyelvekkel, különösen a kreol nyelvvel, a néger-franczia és madagaszkári franczia vegyülésével foglalkozni. A keverék nyelvekben van valami ingerlően érdekes a nyelvtudósra nézve; mintegy azt reményli, hogy a nyelvképzést *in statu nascendi* figyelheti meg.

Schuchardt Hugótól és Meyer Gusztávtól, e két kiváló tudóstól irányítva, tette le Katona 1887-ben a gráczi egyetemen *sub auspiciis imperatoris* a bölcseleti doktoratust, a mi reá nézve, az idegenre annál nagyobb kitüntetés volt, mivel a gráczi egyetem az ilyen doktorátusoknál még néhány fokkal rigorosusabban jár el, mint a mi egyetemünk.

Katona már tizenegy éves korában veszítette el apját; pályája nem volt könnyű akkor sem, midőn Gráczból ennyire megtisztelve visszatért. Mi nem tudjuk a tehetségeket kellőleg ápolni. Kitüntetésre inkább az számíthat, a ki kijárja magának, semmint a szerény érdem. A kinek nincs protekcziója, könnyen juthat arra az elkeseredett és téves, de érthető gondolatra, hogy tulajdon hazájában az exilium kenyerét eszi. Mindenki skeptikus: de ha a szerénység tilta-

kozik, hogy nem érdemel valami jutalmat — azt mindjárt elhiszik. A tudós, az iró, a költő nálunk többnyire közömbös közönséggel áll szemben. A magyar mívelt közönség nagy, néma tenger: csak politikai kérdések bírják ideig-óráig felszínét rövid időre felkavarni. A kormány minden jóakarata mellett is, egy voltaképp alapjában szegény ország helytelen arányban eloszlott kiadásai közt nem nyujthat elég kulturális támaszt. A politikai köröket hipnotizálják a művelődési kérdések rovására a közjogi kérdések, az arisztokráczia pedig önmagába mélyed. És a *tudósok*, támogatják-e egymást rokonszenvvel és munkás részvéttel, úgy a mint óhajtandó volna? Mindegyik egy-egy szigeten él, mint olyan Péntek-telen Robinzon-féle.

Ily körülmények közt nemcsak erős ambiczió, hanem mindenekelőtt nagy, megpróbáltatást álló tudományszeretet kell ahhoz, hogy valaki oly szerény, reklámnélküli tudós életet éljen, mint Katona. Csak ha magas szellemi vagy erkölcsi czélt tartunk szem előtt, lehet az emberi életnek, mely mint olyan, gazdag fájdalomban és abszurditásokban — csak így lehet értelme és maradandó emléke.

Tanári pályájának három főállomása: a pécsi reáliskola 1887; a fővárosi II. ker. kath. gimnázium 1889; és a budapesti egyetem, a hová harmadfél évvel halála előtt került mint rendes tanár, Toldy és Gyulai tanszékére.

Katona, ki egyideig az *Ethnographiát* és a *Philologiai Közlönyt* szerkesztette, vezető szerepet vitt az *Élet* czímű folyóiratnál is. E folyóirat a kilenczvenes évek elején az ezer vitorlával a nagy oczeánra szálló ifjú Magyarország organuma volt. *Élet, élet!* — ez minden ifjúság jelszava. Fest an die Brust drück ich das blühende Sein — ezt mondja az ifjú Schulzéval, az *Elvarázsolt rózsa* költőjével. Nietzsche, Ibsen, Tolsztoj — ezek lelkesítették akkor a fiatal nemzedéket. Az *Élet* folyóiratja mellett megalapítja Hermann Antallal — kinek gyökeres, kiirthatatlan bizarságai közé tartozik a tudományért való rajongás — mondom Hermann Antallal megalapítja a népélet folyóiratát, az *Ethnographiát*, melynek 1890-ben és 1891-ben szerkesztője.

Katona első sorban kutató volt. A kutatónak, úgy hiszem, következő lélektani feltételei vannak: kell, hogy legyen benne üdvös *skepsis* az eddigi tanításokkal szemben, legyen benne *tudományszeretet*, mely új, helyesebb eredményekre buzdítsa, és kell, hogy legyen benne biztos *módszer*, mely ez eredmények elérését lehetővé teszi. Így volt ez Katonánál.

Nagy ereje volt Katonának átható, tudós penetratióján kívül rendkívüli bibliografiai tudása. Ő, ha bármilyen könyvet, akár belföldit, akár külföldit olvasott, tudta, hogy a szerző felhasznált teszem 20 vagy 30 könyvet, de a legtöbb esetben azt is tudta, hogy ezenkívül van még

10—20 könyv, a melyet a szerző nem használt fel, s a mely valószínűleg szintén érinti ezt a tárgyat. Ő ennek a fel nem használt bibliografiai anyagnak mindig utána járt, innen felfedezéseinek egy része.

Kétségtelen előttem, hogy, ha Katona Lajos életben marad, 10—15 év alatt egészen átalakította volna a régi magyar irodalom történetét. Ő igen biztosaknak látszó elméletekkel szemben is új elméletekkel lépett fel, mert felismerte a régiek hiányát. Mintegy nagy falat látott maga előtt; mi, a kik nem értünk annyira a dolgokhoz, azt hiszszük, hogy ez a fal mindenképen erős, nagy kőkoczkákból készült biztos épület, ő azonban erős tekintetével végignézett rajta és látott egy kis rést, ez a kis rés neki elegendő volt arra, hogy mintegy kötélhágcsót erősítsen bele s így meggyőződjék, hogy az épületnek hol van többi repedezése és hiánya.

Tudós egyénisége egészben véve olyan volt, mely őt különösen két irányban nagyszabású tudományos működésre képesítette. Két nagy területnek, két nagy szellemi közösségnek lett tudósa és kutatója.

Engedjék, hogy jellemzésemnek ezt a főgondolatát röviden kifejtsem.

Katona Lajos ép sokoldalú műveltségénél fogva, mely egyaránt kiterjeszkedett a latin, a köz-román, német és magyar irodalomra, alkalmatos volt arra, hogy az irodalomtörténeti kö-

zösségek kutatója legyen. Különösen két nagy irodalmi közösség van, két nagy kutató terület, a hol ugyanazokat az irodalmi jelenségeket különböző változatokban különböző népeknél megtaláljuk. Az egyik közösséget az európai középkori irodalom alkotja; a másikat a néphagyományok, a népszellem szóbeli termékei, melyek helyről-helyre, világrészről-világrészre vándorolnak. Katona Lajos egész szellemi physiognomiájánál fogva arra volt hivatva, hogy ennek az óriás kölcsönösségnek mind a két területét, mind a két csere-birodalmát áttekintse és kikutassa.

Az első szellemi kölcsönösség területe — a mint említettem — a középkori irodalom. A középkorban ugyanis olyan közössége volt a szellemi életnek, mint soha később, midőn a nemzeti irodalmak már bizonyos népegyéniségek szerint kialakultak. A középkori műveltség egyetemes voltának, közös vonásainak oka abban rejlik, hogy a középkori műveltség majdnem kizárólag *egyházi*. Az egyháznak és így a műveltségnek akkor egész Európában *egy* nyelve volt; a latin, mely nemcsak az egyháznak és irodalomnak, hanem a törvénykezésnek és az államnak organuma volt. A vallásos szertartások és a szerzetesrendek ugyanazok európaszerte. A társadalmi tagozás szintén hasonló mindenütt ép úgy, mint az iskolák szervezete. Azonkívül közös az auctoritas szelleme a közép-

korban: az emberek nem saját agyvelejükkel gondolkoznak, hanem az auctoritas (pl. az egyházatyák vagy Aristoteles) eszével.

Közösek a középkorban a műveltség forrásai, az irodalmi anyag és a minták. Közösek voltak mindenütt a liturgia, a himnuszok, nagyrészt a prédikácziók és a tankönyvek is. Közös olvasmány volt a *Legenda Aurea*, az emberiség egyik legfontosabb könyve, a *Gesta Romanorum*, a középkor legelterjedtebb elbeszélés-tára, végül a középkor végén az *Imitatio Christi*, a kereszténység egyik szellemi főtápláléka, mely azután vagy 5000 kiadást ért. A mennyiben a középkorban egyáltalán olvastak, Skócziában körülbelül ugyanazokat a műveket olvasták mint Spanyolországban vagy Magyarországban. E közös olvasmányok fontossága — mint ismétlem — azért oly nagy, mert a nemzeti irodalmak, a különleges nemzetek műveltsége akkor még nem voltak a mai értelemben kifejlődve.

Ezek a különös középkori irodalmi viszonyok, az akkori szellemi élet feltűnő rokonsága magyarázza egyszersmind, hogy a mi régi irodalmi termékeink majdnem mind külföldi latin forrásra vezethetők vissza.

Ez a középkori irodalmi közösség volt Katona Lajosnak egyik tudományos talaja.

A második irodalmi közösség, melyben Katona oly biztos módszerrel kutatott, a költői néptermékek, a folklore. A sok ezer meg ezer, tán

százezer meg százezer mese, melyet az ó-világ népeinél találunk, közös mesegyökerek hajtásai, tehát rokonok térben és időben távol eső mesékkel. A legtöbb mese óriás vándorutat tett, útközben egyre változott, de mégis megtartott bizonyos typikus alapsajátságokat. A mesék egy jó része körülbelül azon az útvonalon jött hozzánk, a melyen Kőrösi Csoma Sándor Indiába gyalogolt.

A külömböző népeknél található mesetárgyak közös eredete, vándorlása, részben való elhajlása — a folklorenak ez az egyetemessége, ez a közössége — volt Katonának kedvelt tárgya. Széles tudós látköre, nagy nyelvismerete, összehasonlító módszerének éleselmű pontossága, búvárkodó szorgalma képesítették Katonát arra, hogy a szóbeli népies hagyományok tudományának, a folklorenak, egyik megalapítója és leghivatottabb képviselője legyen nálunk.

Ő mutatta meg nekünk a mesekutatás tudományos módszerét az addig dívott inkább véletlenül felkapott hasonlósági azonosítások helyett. Mesék és mesemotivumok évezredek óta vándorolnak egy néptől a másikhoz, egy világrészből a másikba. E mellett azután vannak még oly mesék a külömböző népeknél, melyek véletlenül találkoznak. Katona tanulságos példákon tanította, hogy minden népmesének rendszeres schemáját, pontos motivum-vázlatát kell késziteni. Ezen mesevázlat motivumai vagy moz-

zanatai közt aztán meg kell külömböztetni lényegeseket, azaz olyanokat, melyek az illető mesére jellemzők, továbbá olyanokat, melyek nem lényegesek, mert általán mese-közhelyek, harmadszor oly motivumokat, melyek be vannak csempészve *más* mesékből, végül oly motivumokat, melyek egyre szeszélyesen változnak (a külömböző mesevariánsokban), melyek folyton differentiálódnak. Ily módon egész mesecsaládokat lehet megkülömböztetni, ugyanazon mesének hely és idő szerint eltérő változatait: a család egyik tagja Izland szigetén, másik tagja Kisázsia partján vagy az Ural tövében él. Mily nagy szorgalomra van szükség az idő és térben annyira elágazó anyag összegyűjtésére! Mennyi éleselműség kell ahhoz, hogy azután e roppant anyaghalmazból kiválaszszuk a hybridalakokat. Mennyi módszeres, iskolázott, discernáló képesség kell, hogy a mesék ezer meg ezer szálai közül elkülönítsünk, a mi nem oda való, és egybe kapcsoljuk, a mi a sok változatban közös!

Katona egyik felolvasásában Apulejusnak: *Ámor és Psyche* világhírű novelláját tárgyalja. Psyche története voltakép egy népmese változata, mely ma is él az ó-világ külömböző vidékein. Katona egy benaresi indu mosónő elbeszélését idézi az Asiatic Journal 1883-diki évfolyamából, melyben Amor és Psyche meséjének alapvonalaira ismerünk, és idéz ehhez

kiegészítésül egy czigány-mesét, melyet ő mint pécsi középiskolai tanár a szomszéd Barcs erdejében vén tölgyek alatt, meztelen rajkóktól körülvéve, felfordított teknőn ülve bagóhonorárium fejében mesélni hallott. De megtalálta Katona Apulejusnak, a finomkodó latin decadence-költőnek, Ámor és Psychejét a tropusok alatt, Madagaszkár közelében, Mauritius sziget lakóinak kreol nyelvű meséi közt is. Az alapschema főmotivumai itt is ugyanazok, mint a mohácsi czigányoknál: Psyche, még mielőtt Raffael Rómában a *Villa Farnesina* mély kék fresco-egébe emelte volna, bevándorolta az ó-világ három világrészét.

Mily bámulatos fürkésző tehetséggel tudta Katona az egyes mesetárgyak nyomait követni, arra tanulságos akadémiai székfoglalója: *Temesvári Pelbárt példái.* (1902.) Temesvári Pelbárt, középkori irodalmunk e legnevezetesebb alakja, szeret prédikáczióiba, melyek akkor világszerte elterjedtek, példákat, legendákat, meséket, történeteket beleszőni. A régi prédikátorok e szokását már a XIII. században támadták is, védték is. Jacobus de Vitriaco († 1240) következőkép fogja pártját a prédikácziókba foglalt meséknek: «Ne használjunk minduntalan elvont kifejezéseket, hanem gondoljunk arra, hogy egyszerű lelkeknek kell épületes dolgokat elmondanunk, olyanokat, melyeket könnyen megérthetnek, kézzel megfoghatnak és a tapasztalatból ismer-

nek.» A nagy prédikátor Pelbárt is nagy mesemondó volt. E meséket teszi Katona székfoglalójában vizsgálat tárgyává és olyat is talál, mely folkloristikus szempontból különösen fontos, mint az *Igazság és Hamisság* meséje, melyet Pelbárt valószínűleg a korabeli szóhagyományból, a magyar meseköltésből merített. Ellenben a tejesköcsögre légvárakat építő leány meséjét, melyet később Lafontaine, valamint a Fridolin történetét, melyet Schiller tett azután halhatatlanná, Pelbárt irodalmi forrásból, a XV. századbeli német dömésnek, Herolt Jánosnak *Discipulus*a után mondja el.

Katona Lajos némi kerülővel jutott a régi magyar irodalom történetéhez, melynek oly jeles egyetemi tanára lett. Ő eredetileg más tudományokkal foglalkozott, más tudományok látókörével bővítette a maga látókörét — ez volt egyik speczialitása — mielőtt a régi magyar literaturába mélyedt volna. Érdekes megfigyelni, hogy a legtöbben, a kik Katona tanszékén ültek, tudományos kerülő úton jutottak oda. Toldy Ferencz öt evi orvosi tanfolyamot végzett a mi egyetemünkön, 1829-ben orvosdoktor lett, látogatta a kórházakat, 1833/44. a diætetika tanára a pesti egyetemen, 1850-ben az esztétika és egyetemes irodalomtörténet tanára volt és csak 1861-ben lett a magyar irodalomtörténet tanára. Van egy 12 kötetes orvosi folyóirat, a melyet ő adott ki. Nagy kerü-

lővel jutott ide Horvát István is, a ki előtte tanított. Horvát a diplomatika tanára volt, mielőtt a magyar irodalmat tanította 1830-tól kezdve. Még nagyobb kerülőt tett Czinke Ferencz, a kit Vörösmarty és Toldy is hallgatott. Czinke olyan kerülő útat tett, hogy — őszintén szólva — a tanszékhez sohasem talált. Még 1812-ben, egyetemi tanárkodásának virágában jelent meg tőle: Hogyan lehessen a jávorfa leveléből czukrot csinálni?

Katona Lajosnak ez az említettem tudós kerülő javára szolgált: nagyon bővítette tudományos látókörét és képessé tette különösen arra, hogy a magyar irodalom középkorát kutassa, a hol irodalmunk az egyetemes európai latin egyházi irodalommal a legszorosabb, de épenséggel nem mindig kiderített kapcsolatban volt.

Összes kutatásai között talán a legbámulatosabb tudós elmeélre, akribeiára a következő kettő vall. Ha *Katona* nem deríti ki, talán elmúlik több száz év, míg valaki ezekre a tudós eredményekre szert tesz. Az első a legrégibb magyar dráma felfedezése, a másik annak kimutatása, hogy a Festetich-kódexnek zsoltárai Petrarcától valók.

A legrégibb magyar dráma kolostorban keletkezett; a Sándor-kódexben fedezte fel Katona, a mely már 20 éve ki volt nyomtatva, a melyet számosan olvastak, a melyről írtak, de a drá-

mát benne senki sem látta. A Sándor-kódexet egy margitszigeti apácza írta, és Sándor Istvánnak, az első jelentékeny magyar bibliografusnak emlékére nevezte el Toldy Sándor-kódexnek. Ebben a Sándor-kódexben vannak példák, legendák, melyek közül az egyik három szűzről, Agapéról, Irenéről és Chioniáról szól. A legenda azzal kezdődik, hogy ezt a három szűzet a török szultán elé viszik; van aztán benne egy komikus jelenet is. Katona észrevette, hogy ez a legenda (meglepő megfigyelés!) voltakép dráma, azaz párbeszédekből áll, csakhogy a párbeszédek el vannak némileg rejtve, a dialogus félbe van szakítva elbeszélő részekkel. De nemcsak azt ismerte föl Katona, hogy ez *dráma*, hanem azt is kimutatta, honnan való. Ezt a kódexet, mint említettem, egy magyar apácza másolta, a drámát pedig egy genialis német apácza: a gandersheimi Roswitha szerezte, a ki a X. században Németország legjelentékenyebb költője volt, rokona annak a Nagy Ottónak, a ki legyőzte a magyarokat. Ez a gandersheimi apácza Terentius nyomán latin drámákat írt, a melyeknek egyike a három szűz e legendáját tartalmazza. Ezt fordította le magyarra a Sándor-kódex írója, a dialogusokat megtartva, de — a mint említettem — kissé leplezve. Ez az egyik felfedezése, a mely rendkívül tudós es éles körültekintés eredménye.

A második felfedezése a Festetich-kódex zsol-

táraira vonatkozik. A Festetich-kódex a legszebb magyar kódex, gyönyörű festett képei vannak abból a korból, a melyben Mátyás király könyvtárát gyűjtötte. A remek miniatürös kódexet alkalmasint Kinizsi Pál, Mátyás főembere, készíttette felesége számára. Ebben a kódexben imádságok és zsolozsmák, zsoltárok vannak; a zsoltárok közt van néhány, a melyeket Volf György, a kódex kiadója, a bibliai zsoltárok szabad fordításainak velt. Katona kimutatta, hogy ez tévedés, ezek nem bibliai zsoltárok, hanem Dante mellett a legnagyobb középkori olasz költőnek, Petrarcának művei, a melyeket Mátyás királynak valamely kortársa fordított magyarra. «Penitenczia tartásról való psalmosok» — ez a magyar czímük. Petrarca ezeket 1367-ben vagy 68-ban írta «in miseriis meis», nagy bűnbánatában. Arra valóban senki sem gondolt, hogy ezek a Mátyás korában, vagy röviddel Mátyás halála után írt zsoltárok a szerelem nagy költőjére, Petrarcára vezethetők vissza. Megvan már bennük az, a mi Petrarcának nevezetes fősajátsága és a mivel a renaissance kezdődött — a rajongó természetérzék. E bús zsoltárok Petrarcának abból a korából valók, midőn már rég túl volt azon a mély szakadékon «melyen innen — mint Katona szép és rendkívül elfogulatlanul jellemző Petrarca-életrajzában mondja — a földi szerelemnek vérvörös lángja még az érzékiség füstjével ke-

veredett, míg most már, rajta túl a mennyeinek fehéren izzó tiszta fénye ég.»

A régi magyar irodalomra vonatkozó művei közül még igen nevezetes az Ehrenfeld- és Domonkos-kódex forrásairól szóló. Az Ehrenfeld-kódex, a mint tudjuk, a legrégibb magyar könyv, Assisi Szt. Ferenczről szól. Assisi Szt. Ferencz volt Katonának legkedveltebb szentje; Assisiben szeretett tartózkodni, a hol a szeretetremeltó Poverello — mint a nép Szt. Ferenczet nevezte — himnuszában a természetet magasztalta: édes testvér urát a napot (messor lo frate sole), kedves hugát a holdat (sora luna) és a forrásvizet (sor aqua pretiosa et casta). Assisi Szt. Ferenczben — úgy gondolom — azért találta fel Katona kedveltjét, minthogy benne megvan a középkornak és az újkornak fősajátsága, megvan a középkornak vallásos rajongása, de megvan már bizonyos szakítása a középkorral, némi a mindenséget átkaroló természetérzék. Assisi Szt Ferencz nemcsak azért áll olyan közel hozzánk, mert a szentek közül életének költészetére nézve talán leginkább ő hasonlított Jézushoz, hanem azért is, mert ő volt a renaissancenek egyik úttörője. A renaissanceban t. i. két áramlat volt, az egyik az ókornak utánzása és tanulmányozása, a másik speczifikusan olasz volt, a természet szeretetének kialakulása, melynek nyomát Assisi Szt. Ferencz prédikáczióiban találjuk. Megvallom,

hogy Katonának a középkorra vonatkozó felfogásával eleinte nem tudtam egyetérteni; én úgy gondoltam, hogy a középkor egyedüli fényforrása a hit volt, a középkor a fantáziának korszaka, akkor az ember a vérmérsékletének rabja, ki nem tudott önmagán uralkodni, mint a gyermek, ha ütni akart, mindjárt ütött is, olyan volt, mint a fiatal Toldy. Katona, ki a középkort nálam minden irányban jobban ismerte, ezzel szemben a középkorban a mesemondás korát látta, a melyben a naiv költészet felvirult; nem olyan költészet, mint a klasszikus, a melyben van valami hidegség, hanem bizonyos intim, lélekből fakadó. Szerinte nem a hit a középkornak egyedüli fényforrása, hanem volt jelentékeny tudománya is, a melyet azonban mi nem ismerünk, tehát nem is tudjuk megbecsülni; a kolostori életnek pedig sajátságos poézise volt az ő szemében.

Egyik alapvető munkája Katonának az alexandriai Szt. Katalin-legendáról szóló értekezése. Itt kimutatja, hogy ezt a legendát nem Temesvári Pelbárt írta, a mint Szilády Áron állította és a mint utána az irodalomtörténetírók is tanították.

Katona a Teleki-kódex legendáinak, az Anna-legendának, Ádám és Éva legendájának, Makár legendájának stb. forrásait, valamint a Virginia-kódex forrásait egy-egy külön értekezésben mutatta ki.

Igen fontos munkája, a Haller *Hármas Istóriája* II. részének, a *Gesta Romanorum*nak

kiadása, a melyben Katona kimutatta, hogy azok a példák, a melyeket a *Gesta Romanorum* tartalmaz, hol fordulnak elő a magyar irodalomban, hogyan vándoroltak időn és téren át.

Oly váratlan halálesettel szemben, mint a minő a Katona Lajosé, úgy vagyunk, mint egy társaság, a mely az Alpesekben utazik és egyszerre valami csalfa hóréteg leszakad s egy társuk, a kivel csak ép az imént beszélgettek, mulattak, hirtelen örökre eltűnik iszonyodott szemük láttára a tátongó mélységben. Minő állást foglalunk el mi tulajdon halálunkkal szemben? Azt gondolom, hogy a halálnak borzasztó némaságára legjobb a stoiczizmusnak rezignált, büszke hallgatásával felelni. De, ha egy barátunk, ha egy pályatársunk meghal, akkor kötelességünk mintegy életének facit-ját megvonni, még egyszer szemügyre venni annak egyéniségét, a ki örökre eltűnt a föld színéről. Egy magyar író nemrég a *Budapesti Szemlé*ben azt a szép gondolatot fejezte ki, hogy egy ember voltakép addig él a halál után is, míg valaki életben marad, ki ő reá személyesen emlékszik. Katona Lajos tovább fog élni: örökre eltűnt, de csak ő maga; a szelleme, egyéniségének hatása nem. Mi mindannyian be vagyunk illesztve az óriási, a végtelen causalitas lánczolatába. Minden tettnek, minden eseménynek a hatása megmarad; megmarad a fizikai hatása

egy légy repülésének, megmarad annak a hatása is, ha egy levél lehull itt künn a körutak egyikén, ennek a levélhullásnak nyoma is megmarad bizonyos molecularis változásokban, a melyek megint más változást idéznek elő. Ez a változás nem szűnik meg, ennek a változásnak causalitása megmarad mindörökre. A világ nem volna egészen olyan, a milyen, ha egy falevél nem esett volna úgy az avarra, a mint valóban lehullt; valami roppant csekély atomelhelyezés nem volna olyan, mint a minő. Ha ez így van a fizikai világban, hogyne maradna meg a szellemi hatás hosszú lánczolatban, ha valaki oly erős impulsusokat tudott adni a sor elején, mint Katona!

Igen, Katona tudós működésének eredményei is meg fognak maradni, és ha ezer év mulva valaki tanítani fogja a magyar irodalmat, abban a tanításban lesznek részek, a melyeket először Katona Lajos állapított meg. És meg fognak maradni azok a módszertani vívmányok, a melyekre ő tanított bennünket és a melyekkel késő unokák is hálásan fognak élni.

Katona tudós hatásának távol időre is kiható ereje a vigasztalásnak egy nemét rejti magában, ránk nézve, mint szakférfiakra. Mint barátaira, vigasztaló legyen reánk az, hogy az a nő, a ki mellette állott az életben, a létért való kérlelhetetlen harczban, mindenképen hivatva van gyermeküket úgy nevelni, a mint azt

Katona Lajos szerette és tette volna. Valóban ő reá is idézhetem Arany Jánosnak két sorát:

Bánatos arczára fénysugarat vetnek
Alkonyi felhői szép emlékezetnek.

A középkorból maradt ránk a *Példák könyvében* (*Nyelvemléktár* VIII.) egy magyar vers, mely a *Haláltáncz* motivumait tünteti fel. Erről az érdekes versről, melyet eredetinek hittek, Katona kimutatta, hogy a latinból való fordítás: eredetijét kutatásai közt Münchenben, az udvari könyvtár kéziratai közt lelte. A vers refrainje ez: *elmegyek meghalni* — *vado mori.* — Kutatásainak egyik eredményéről számolok be és egyszersmind korai halálára gondolok, midőn e régi haláltáncz-költeménynek két-három versszakát felolvasom:

«Elmegyek meghalni, mert az halál bizony, de az halálnak órájánál semmi bizontalanabb; jóllehet bizontalan legyen, de maga (mégis) azért elmegyek meghalni!

Elmegyek meghalni, egyebeket követvén, még én utánam is többen jönnek, mert sem első, sem utolsó én nem vagyok: azért elmegyek meghalni!

Vado mori, logicus alios concludere novi, concludit breviter mors mihi, vado mori!

Elmegyek meghalni, bölcs beszédő vagyok, egyebeket beszédemmel megrekesztöttem, de az halál megrekeszte engemet: azért elmegyek meghalni!»

JEGYZETEK.

I.

Toldy Ferencz emlékezete. Ez emlékbeszédet 1906 márcz. 25-dikén olvastam fel a m. tud. Akadémia ünnepi közűlésén.

Toldy Ferencz óriás irodalmi működését 1871-ig Greguss Ágost állította egybe ily czímű füzetben: *Toldy Ferencz félszázados irodalmi munkássága.* 1871. (E kis mű utolsó rovata a jubiláns azon munkáit sorolja fel, melyek még meg nem jelentek, melyeket még előkészített, összesen 46 kötetet, — a mi bizony busásan elég lett volna egy második ötven éves cyclusra.)

II.

Greguss Ágostról (1825—1882) a Kisfaludy-Társaságban Beöthy Zsolt *(Évlapok XIX.)*, az Akadémiában pedig Bánóczi József (1889) mondott méltó emlékbeszédet.

Művei közül, úgy gondolom, különösen a következők olvashatók még ma is érdekkel és szellemi gyarapo-

dással: 1. *Tanulmányai* (1872), (különösen az első kötet æsthetikai czikkei). 2. *A balladáról.* (E műnek három kiadása van. Az elsőt Greguss rendezte sajtó alá 1865-ben; a második ily czímen jelent meg: *A balladáról és egyéb tanulmányok.* Kiadja a Kisfaludy-Társaság. 1886. A harmadik az *Olcsó könyvtár*ban jelent meg.) 3. *Shakespeare.* I. kötet. Shakespeare pályája. 1880. (Több nem jelent meg. E kötetből különösen kiemelem a *Shakespeare stíljéről* szóló fejezetet.) 4. *Rendszeres Széptan* Greguss Á. hátrahagyott jegyzeteiből összeállította és sajtó alá rendezte tanítványa, Liszka Béla, átnézte Beöthy Zsolt. 1883. (E műnek különösen a részletes széptant tárgyaló utolsó, 13. fejezete tanulságos. A könyv részben egyezik a fent említett *A balladáról és egyéb tanulmányok* czímű mű æsthetikai tanulmányaival.) A *Rendszeres Széptan*ról lásd Jánosi Béla szakavatott jellemzését (*Az Aesthetika Története* III.) és Péterfy Jenő szellemes birálatát (*Összegyüjtött Munkái* III.)

III.

A *Katona Lajosról* közlött czikk eredetileg emlékbeszéd volt, melyet 1911 februárban olvastam fel a Philologiai Társaság közgyűlésén.

Katona Lajos irodalmi működése egybe van állítva a M. Tud. Akadémia almanachja több évfolyamában; még pedig 1902-ben (az 1880—1901-diki évekről); 1903-ban (1901—1902-ről); 1904-ben (1902—1903-ról); 1905-ben (1903—1904-ről); 1907-ben (1904—1906-ról); 1909-ben (1907—1908-ról).

A meseköltészet tudományos tárgyalásának szempontjait és módszerét Katona L. általánosságban *A mesevizsgálat legközelebbi feladatairól* szóló értekezésében jelölte ki (*Hunfalvy Album* 1891). Az itt fejtegetett elveket azután többször alkalmazta, különösen a *Magyar Népmese Typusok* (I—VII) czímű tanulmánysorozatában (*Ethnographia*, 1903—1904).

OLCSÓ KÖNYVT

Alapitotta **Gyulai Pál.** *Szerkeszti* **Heinrich**

Hazai és külföldi irók regényei és elbeszélései;
művek és ismeretterjesztő művek

1577—80. **Berzeviczy Albert.** A természetfölötti peare színműveiben.

1531—1587. **Arany János.** Magyar Irodalomtörté téssel ellátta *Pap Károly.*

1588—1590. **Csánki Dezső.** Árpád vezér. Mátyá történelmi tanulmány.

1591—1592. **A kard.** Victor Hugó költeménye. bevezette *Vértesy Jenő.*

1593—1594. **Ámor és Psyche.** Apuleinus meséje. Latinból fordította és bevezetéssel ellátta *Csengeri János.*

1595—1597. **Apa és fiú.** Színdarab öt felvonásban. Írta *Tor Hedberg.* Svédből fordította *Szász Zomborné.*

1598—1599. **Gyulai Pál.** Írta *Riedl Frigyes.*

1600—1607. **Magyar népmese-gyüjtemény.** Kiadta *Arany László.*

1608—1617. **Rockhurst** a vig czimbora. Irták *Castle Ágnes* és *Egerton.* Angolból fordította *Esty Jánosné.*

1618—1619. **Örmény regék.** Fordította és bevezetéssel elátta *Dr. Gopcsa László.*

1620—1624. **Margaret Ogilvy.** Irta fia *J. M. Barrie.* Angolból fordította *Haraszti Gyula.*

1625—1628. **Lenau Miklós.** Az albiak. Fordította *dr. Lővi József.*

1629—1630. **Gyulai Pál.** Arany János. Emlékbeszéd.

1631—1633. **Lampérth Géza.** A kompánia Rózsája és egyéb kurucz történetek.

1634—1636. **Andersen.** Az én életem meséje. Dán eredetiből fordította *Dr. Szeberényi Lajos Zs.*

1637—1640. **Farkas Zoltán.** Bajza József élete és művei.

1641—1642. **Görgei Artúr.** Gazdátlan levelek.

1643—1644. **Neera.** Az ördög palástja és egyéb novellák. Olasz eredetiből forditotta *Balla Ignác.*

1645—1651. **Maurice Maeterlinck.** A méhek élete. Francziából fordította *Binder Jenő.*

1652—1653. **Riedl Frigyes.** Három jellemzés Toldy Ferencz — Greguss Agost — Katona Lajos.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.